

SZILUETT

Korszerű
történelmi
életrajzok

OROSS ANDRÁS

EURÓPA GÉNUSZA
Savoyai Eugén
élete és kora
(1663–1736)

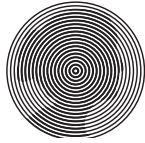
Oross András

EUrópa GÉNiusza

Savoyai Eugén

élete és kora

(1663–1736)

SZILUETT

Korszerű
történelmi
életrajzok

A Kronosz Kiadó
és a Magyar Történelmi Társulat
sorozata

Sorozatszerkesztők:

Bánkuti Gábor

Fedeles Tamás

Gőzsy Zoltán

Varga Szabolcs

Vonyó József

Sorozatterv: Tepes Ferenc

OROSS ANDRÁS

EURÓPA GÉNIUSZA
SAVOYAI EUGÉN
élete és kora
(1663–1736)

KRONOSZ KIADÓ
MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

PÉCS–BUDAPEST
2019

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó és a Magyar Történelmi Társulat gondozásában 2019-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-66048-19-6

A kötetet szerkesztette:

VARGA SZABOLCS

Olvasószerkesztő: BELLUS IBOLYA

A mutatókat készítette: ERŐSS ZSOLT

A kötetben szereplő térképeket készítette: NAGY BÉLA

A címlapon: Savoyai Eugén apoteózisa (Balthasar Permoser szobra, 1718/1721 körül)

Forrás: <https://digital.belvedere.at/objects/3013/apotheosedes-prinzen-eugen-von-savoyen>

© Oross András

© Magyar Történelmi Társulat

© Kronosz Kiadó

TARTALOM

BEVEZETŐ GONDOLATOK	9
ROHAM, AKNÁK, ÁSÓK. A PÉTERVÁRADI CSATA ÉS TEMESVÁR VISSZAFOGLALÁSA, 1716	13
SAVOYAI EUGÉN HERCEG SZOBRAI ÉS EMLÉKEZETE	33
Avatás és vásárlás	33
A herceg emlékezete	39
A DÍSZLET: 100 ÉV EURÓPÁBAN	49
A trónok játéka: dinasztiák, háborúk és békék 1663–1736	49
A Habsburg Monarchia néhány sajátossága a 17–18. század fordulóján	63
A tisztességes ember eszménye a barokk korban és Eugén életében	69
PÁRIZS ÉS BÉCS, BRÜSSZEL ÉS TORINO. A CSALÁD ÉS A POLITIKA VIHARAI	73
A HADVEZÉR. A BALKÁNTÓL A RAJNÁIG	93
A hadjáratok	93
A hadvezér télen	114
A HIVATALNOK. AZ UDVARI HADITANÁCS, BRÜSSZEL ÉS MILÁNÓ ÉLÉN	127
A DIPLOMATA. EURÓPA ARCULATÁNAK FORMÁLÓJA	146
AZ ÉG KAPUJA ÉS A SZÉP KILÁTÁS. A HERCEG MINT BAROKK MŰPÁRTOLÓ ÉS MAGÁNEMBER	167

SAVOYAI EUGÉN ÉS MAGYARORSZÁG

EMLÉKEZET ÉS BIRTOKOK	179
EUGÉN VAGY JENŐ	193
ZÁRSZÓ	195
Jegyzetek	197
Felhasznált források és irodalom	201
Képek és térképek jegyzéke	208
Személynevek mutatója	211
Településnevek mutatója	215
Resümee	219

„Az ország egét birtokló oszmán félholdat kiflivé harapdálta a győzhetetlen Eugén. A kifli utolsó falatkája Temesvár volt. Már csak ezt a morzsa váracskát kellett bevennie, hogy végre az egész országban a császár parancsolhasson a török szultán helyett. Ám ez a morzsa kemény falatnak bizonyult, mert maga a hős Ahmed pasa védte a falakat, a hadak savoyai oroszlánja ellen. [...] És akkor a győzhetetlen Eugén kiadta a parancsot: és még egyszer tűűűűűű!”

(Szaffi – magyar rajzfilm, részlet)

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Savoyai Eugén herceg (ahogy a német nyelvterületen általánosan ismert: Prinz Eugen) vitathatatlanul a 17–18. századi Európa történetének egyik kiemelkedő alakja. Hadvezérként sikerrel harcolt a Habsburgok két ősi ellensége, az Oszmán Birodalom és a Francia Királyság ellen is, részt vett a magyarországi törökellenes felszabadító háborúban, és a Rajna-menti, a németalföldi, illetve az itáliai fronton is letette névjegyét győztesen megvívott csatáival, sikeres várostromaival. A korszak majd összes – nem csekély számú – fegyveres konfliktusának mintegy fél évszázadon keresztül volt aktív résztvevője, sőt az események alakítója. Az utókor, különösen a 19. századi Osztrák Császárság egyenesen hőst csinált személyéből. Tette ezt annak ellenére, hogy Eugén eredetileg egy itáliai uralkodóház Franciaországban élő mellékágának sarjaként a Napkirály, XIV. Lajos párizsi udvarában élte le élete első 20 évét. 1683-ban – csalódva a párizsi viszonyokban – jelentkezett I. Lipót német-római császár és magyar királynál a Bécs felmentésére induló keresztény seregbe. Ebből a sorsdöntő találkozásból aztán a korszak legnagyobb hadvezéri karrierje indult el, a Habsburg-család óriási szerencséjére. Savoyai Eugén győzte le Zentánál II. Musztafa szultán seregét 1697-ben, lezárva ezzel az oszmánok magyarországi uralmát és megalapozva a Habsburg Monarchia közép-európai nagyhatalmi státuszát. Néhány évvel később, 1704-ben már a Bécset fenyegető francia–bajor seregekre mért nagy csapást Höchstädtnél, megfordítva ezzel a spanyol örökösödési

háború addigi menetét. Hadvezéri teljesítményéről legyen elég annyi, hogy sikerei nyomán a Habsburg Monarchia az 1730-as évekre elérte a legnagyobb kiterjedését.

Savoyai átmeneti korszakban élt, amikor a hadseregek, az állam, a pénzügyek rohamos fejlődésnek indultak, biztosítva a modernebb államok kialakulását az ipari forradalom évtizedei előtt. Már a korszakban is ámultak haditettein, a harctéren mutatott bátorságán. Rengeteg sebesülést szerzett a csatatereken, több esetben maga vezette rohamra katonáit. Éles ellentétben áll ugyanakkor a merész katonával az udvari társaságban mutatott visszafogottsága, amit a kortársak is kiemeltek. Eugén persze tökéletesen ismerte az udvari etikett minden lépését, hiszen mégiscsak egy királyi udvarban nőtt fel, és tudta, hogy a barokk mindennapok forgatagából nem vonhatja ki magát. A kötelező álarc mögött azonban csak sejtethetjük valódi énjét. Haditetteiről saját maga rendelt nagyalakú festményeket, szívesen készíttetett magáról portrékat és szobrokat. Bécsben két hatalmas palotát emeltetett – egyet a Belvárosban, egyet a város falain kívül, de Alsó-Ausztriában és Magyarországon is építtetett két-két kastélyt. Ezek díszes kialakítása, a bennük rejtőző nagy értékű művészeti és tudományos gyűjtemények vetekedtek a császáréival. Nem véletlenül tették fel már a kortársak is a kérdést, vajon ki irányítja valójában a birodalmat, ki is a tényleges uralkodó? Három császár hadvezéréként, hivatalnokaként, diplomatájaként gyakorlatilag a kezében futottak össze a Habsburg nagypolitika szálai több mint harminc éven keresztül, a 18. század elején. Egész Európa töretlenül tisztelte, és ez érezhető még a 20–21. században is. Az osztrák, a német, a brit, az amerikai és az olasz haditengerészet például egyaránt nevezett el róla hadihajót, ezzel a teljesítményével pedig szintén egyedülálló a hadtörténelemben.

Magyar nyelvű életrajza egy 1941-ben megjelent, kevesek számára hozzáférhető, ritkaságnak számító munkán kívül nincs a hercegnek, személyéről magyar nyelven néhány alapinformáción kívül alig lehet valamit olvasni. Német és angol nyelvterületen ugyanakkor – kis túlzással – könyvtárnyi irodalom áll rendelkezésre. Biográfiák sokasága várja az érdeklődőt a képes összefoglalóktól a három- vagy éppen ötkötetes (!) részletes életrajzig.¹ Katonai levelezését huszonkét vaskos kötetben jelentették meg a 19. század végén. Politikai levelezésének nagy része a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban található. Életrajzírói soha nem küzdöttek azzal, hogy ne lenne elég információ életrajza és tevékenységei megírásához. Sokkal inkább gondot okoz, hogy valójában mi az, ami kimaradjon egy ekkora életmű bemutatásakor? Jelen sorok írója mindezt nem mentegetőzésként jelzi, sokkal inkább azért, hogy tudatosítsa a magyar Olvasóban, hogy mi várja. Olyan életrajzra törekedtem, amely a magyar olvasóközönséget is megszólítja, olyan eseményekkel, amelyek számára is ismerősök lehetnek.

A Sziluett – Korszerű történelmi életrajzok sorozatban ő az egyik első külföldi személyiség, akinek biográfiája megjelenhet, hiszen magyar szempontból is van bőségesen jelentősége Eugén herceg alakjának, akinek a Kárpát-medencei török uralom egyik felszámolójaként, vagy éppen az Udvari Haditanács – a korabeli Hadügyminisztérium – vezetőjeként hivatalosan is jelentős befolyása volt a magyar történelem alakulására. Az más kérdés, hogy Habsburg-hűsége miatt sosem tudott a magyar közvélemény szívéhez közel férközni. Bár szobra a főváros és hazánk egyik legexponáltabb helyén található a budai Várban, de ennek ottléte is inkább a véletlenek szerencsés összjátékának, és nem annyira a tudatos emlékezetpolitikának

köszönhető. A kötetben alaposan megvizsgálom Eugén herceg emlékezetét, nemcsak Magyarországon, de mint Ausztria európai nagyhatalmi státuszát megalapozó személyét, egész Közép-Európában is. Szerencsés a helyzet olyan szempontból is, hogy „hősünk” tetteit nem kell a nemzeti történetírás szemüvegén keresztül megítélni, ám a magyarokhoz való viszonyát mindenképpen illik tüzetesebben szemügyre venni.

Nem szerettem volna szoros értelemben vett szakkönyvet adni az olvasók kezébe, célom inkább egyfajta áttekintés volt, amelyben a főhős sokrétű tevékenysége mellett egy-egy esemény részletes kibontása is szerepelhet. Nem kívántam tudományos(kodó) adatokkal terhelni az olvasót, sokkal inkább közelebb szerettem volna hozni a magyar közvéleményhez egy összetett személyiség életét és korát. Az életrajz tudatosan nem kronologikusan épül fel, inkább arra törekedtem, hogy egy-egy esemény részletesebb leírásával a tettek mögött rejlő mozgatórugókat, a személyt és a személyiséget is jobban be tudjam mutatni. Bízom benne, hogy az Olvasó számára is kerek egész alkot majd a könyv, azaz rálátása lesz egy nagy formátumú hadvezér és államférfi életére, tevékenységére, gondolkodására, illetve a róla kialakított képre és emlékezetkultúrára.

ROHAM, AKNÁK, ÁSÓK

A PÉTERVÁRADI CSATA

ÉS TEMESVÁR VISSZAFoglalása, 1716

Savoyai Eugén elsősorban hadvezér volt, emléke katonaként rögzült az európai történeti köztudatban. Bátor harcos volt, aki a csatákban rendszeresen személyesen is részt vett. Élete legnagyobb részét hadszervezéssel vagy hadakozással töltötte el, minden gondolata a hadügy körül forgott, katonai sikerei okán a korszak ünnepezt hősé volt. Persze ez nemcsak rá jellemző a 17–18. században, hiszen ekkoriban a háború számított a megszokott, mindennapi állapotnak. Az európai dinasztiák egy utat tartottak elképzelhetőnek, ha érdekeiket (legyen szó területi vagy utódlási igényről) érvényesíteni akarták, ez pedig a fegyverek szava volt. Így nem véletlen, hogy ebben az időszakban kezdenek kialakulni az állandóan (télen-nyáron) fegyverben tartott hadseregek. Ez idő tájt a Habsburg Monarchia már 100 000–150 000-es számú katonaságot tudott kiállítani, igaz, XIV. Lajos, a Napkirály akár 300 000 fővel is rendelkezhetett. A hadseregek ellátása, felszerelése, élelmezése pedig külön hivatalokat és nagy szakértelmet igényelt. Mindehhez pedig leginkább arra volt szükség, amiből sosem volt elég, azaz pénzre. A háború drága multság volt, a katonák felszerelése, fegyverben tartása rendkívül sokba került, ugyanakkor remek üzlet is volt bizonyos érdekeltségi körök számára. A fegyveres konfliktus jó befektetés volt a hitelezőknek, a bankházaknak, akik persze idővel szerették is volna viszontlátni hasznukat a

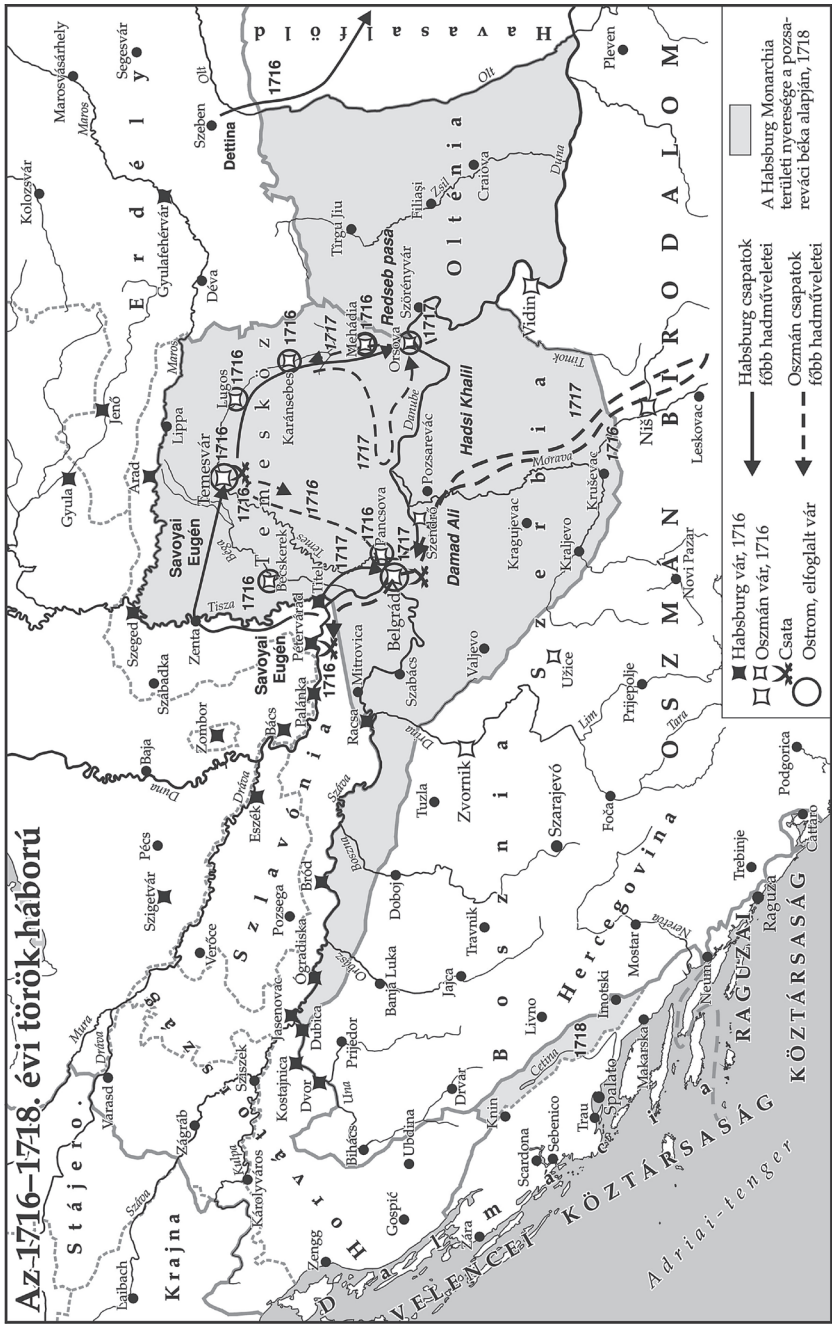
kölcsönzött pénzért cserébe. Bizonyos esetekben egy-egy csatát azért nem vállaltak a szemben álló hadvezérek, mert nem merték kockára tenni a rájuk bízott katonaságot.

Nos, Eugén nem ilyen volt, legalábbis pályafutása első évtizedeiben. Sokszor hozott merész, kockázatos döntéseket, aminek egyik jellemző példája az 1716. évi hadjárat. Ahogy a visszafoglaló háborúk hadtörténetét részletesen megíró munka fogalmaz: „A török háborúk egyik legfényesebb győzelmét hozó péterváradi csata hadműveleti tervével Savoyai Jenő herceg elvitathatatlan tanújelét adta jeles hadvezéri képességeinek.”² Az 1716 júliusától októberéig, több hónapon át tartó magyarországi hadjárat eseményein keresztül jobban megismerhetjük a korabeli harcmódot és a katonaság életkörülményeit.

Sokszor elhangzik, hogy egy katona a 17–18. században többet ásott, mint harcolt. Van is ebben valami igazság, hiszen a menetelés során egy tábor létrehozása vagy éppen egy csata előtt az állások elfoglalása mindenképpen rengeteg ásást igényelt. Nemcsak az emberek számára kellett védelmet biztosító kisebb földhányásokat emelni, árkokat mélyíteni, hanem az ágyúkat is megfelelő módon földdel kellett körbevenni. A katonáknak ehhez a nehéz fizikai munkához élelem kellett – nem is kevés. Éppen ezért egy sikeres hadjárat egyik fő kulcsa a jól kiépített utánpótlásrendszer és a megfelelő logisztika volt. A katonák ételmezéséhez szükséges kenyereket a Magyarország déli részén folyó hadjáratok során a Duna mellett fekvő Futakon kialakított központi élelmiszerraktár kemencéiben sütötték a péklegények, és szekerek hosszú sora szállította a katonákhoz.

Savoyai Eugén 1716 júliusában érkezett a hadsereg Duna melletti gyülekezőhelyére. A haditerv értelmében a Magyar Királyság felé vonuló oszmán haderővel a péterváradi vár előtti sáncokban akart csatát vállalni, ezt a helyet ítélte ugyanis a

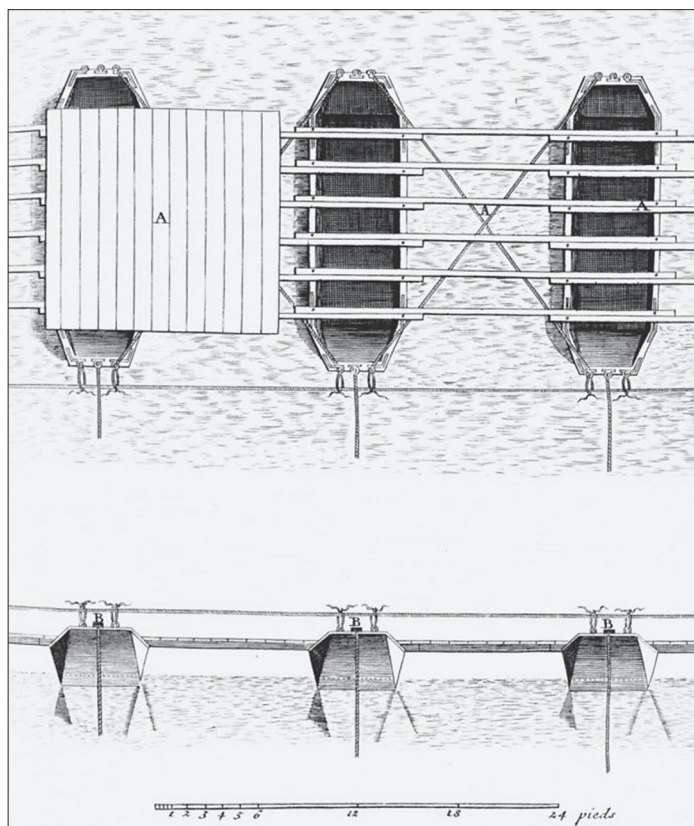
Az 1716-1718. évi török háború

legalkalmasabb terepnek. Ehhez azonban le kellett küzdeni az első természeti akadályt, meg kellett szervezni a Dunán való átkelést, ami bizony nem volt egyszerű dolog. A hídépítés, főleg ilyen nagy folyók esetében, egy állandó hídépítő brigád működtetését követelte meg. A hídépítéshez nemcsak a mesterembereket vitte magával a hadsereg, hanem a szükséges szerzőmunkásokat is kéznél kellett tartani. A hajóhíd vagy pontonhíd legfontosabb alkotóelemei maguk a fából készített, vas- vagy rézlemezzel borított hajók voltak. A pontonokat aztán összekötötték tartógerendákkal, tetejükre pedig deszkákat helyeztek. Így a mintegy 5-6 méterre álló hajók közötti távolságot át tudták hidalni, és még nagy súlyokat is képesek voltak ezeken átszállítani. Ilyen hidakat persze csak akkor lehetett építeni, ha a túlsópartot is saját csapatokkal tudta a hadvezér biztosítani.

Jelen esetben a császári hadvezetésnek mintegy 70–80 000 főt – gyalogságot és lovasságot, valamint tüzéséget és élelmiszert vivő szekereket – kellett a Duna bal partjáról a jobb partjára átvinni. Két napon keresztül folyamatosan, szakadatlan sorokban vonultak a katonák az egyik oldalról a másikra. Augusztus 2-án éjjelén és a következő nap során a gyalogság kelt át. A lovasság egy részének átkelése a következő napon azonban komoly akadályba ütközött. Az erős szél és a törökök „közreműködése” több hajómalmot is elsodort helyéről, amelyek az erős sodrás következtében elemi erővel csapódtak be a kínkeservesen felállított hídba. A hidat alkotó hajók horgonyjai a váratlan erőtől elszakadtak, és a malmokkal együtt a hajók is elsodródtak. Az átkelés meggyorsítása érdekében két hajóhíd épült, a kár akkora volt, hogy az első hídról öt, míg a második hídról tizennyolc hajó szakadt le. Mivel mindez éjszaka következett be, így hiába volt átgondolt haditerv, a helyreállítás és az átkelés végül csak másnap kora hajnalban volt lehetséges.

Hajóhíd (18. századi ábrázolás)

Savoyai Eugén katonái így augusztus 5-én tudták csak kijelölt helyüket elfoglalni a sáncokban.

A fővezér parancsára a császári katonák Péterváradnak háttal (jobb kéz felé a Duna, bal kéz felé pedig a péterváradai sáncok) foglalták el pozícióikat. Az augusztus eleji napsütésben, majd a hűvösebb éjszakákon azonban a török sereg sem

tétlenkedett, ők is elkezdtek ásni, csak ők éppenséggel ostromárkokat készítettek, és Pétervárad, illetve az előtte lévő sáncok megtámadására készültek. A törökök futóárkaikkal 50–100 lépésre megközelítették a császáriak állásait, ezért Eugén herceg augusztus 5-e reggelén támadást rendelt el. A csata több kilométeres szakaszon folyt a Duna kanyarulatában.

Egy roham megindítása és a több tízezres katonaság állásainak elfoglalása természetesen hosszú órákat vett igénybe, próbára téve az emberek és állatok tűrőképességét. Azok a lovasezredek, amelyek a híd szétszakadása miatt éjszaka nem tudtak átkelni, másnap hajnalban szinte azonnal csatarendbe álltak és megkezdték a küzdelmet. Savoyai Eugén ugyanis eredetileg a hajnal első fényeinél, 4 óra 30 perckor indította volna meg a támadást, azonban az átkelésnél adódó nehézségek miatt a balszárny már teljes világosságban, csak reggel 7 órakor kezdte meg az előrenyomulást. A lovasok és gyalogosok összehangolt támadását az ellenségre kilőtt ágyúgolyók támogatták. Óriási hangzavar övezte a rohamokat: nemcsak a lövegek és kézfegyverek fülsüketítő torkolattüze, hanem a harcba induló emberek üvöltése és az őket „buzdító” dobok és trombiták hangja, vagy éppen a lovak nyerítése is. A bozótos, vizenyős terepen, amelyet ráadásul a két fél által ásott sáncok és árkok szabdaltak, továbbá az ágyúgolyók által földbe vajt lyukak miatt igen nehéz volt az előrejutás. Minden lépésért, minden méterért öldöklő küzdelem folyt. A muskéták, kézfegyverek és ágyúk tüze olyan füstfelhőbe borította a csatateret, amelyben méterekre alig lehetett ellátni, és a barátot nem lehetett megkülönböztetni az ellenségtől. A lovak patái között, a földön már ott feküdtek azok, akik számára nem volt menekvés, és sérülésük súlyosságától függően lebegtek élet és halál között. Sajnos minden csata elengedhetetlen részei azok a

szörnyű jelenetek, amikor lehullott fejek, félbevágott végtagok, megcsonkított testek, kificamodott lábak, kilátszó fehér csontok, kiömlött belső szervek borítják be a festményeken sokszor oly idilli csatamezőt. A képekről és a leírásokból nem tudatosul, de az orrunk azonnal megérezné azokat az erős és émelyítő szagokat, amelyeket az egymással harcoló katonák és lovaik, valamint a már haláltusájukat vívó, elhullott emberek és állatok bocsátanak ki magukból. A Savoyai Eugén csatáiról készített festményeken – amelyeket ő maga rendelt meg és maga adta az utasításokat a festőnek, hogy mi szerepeljen rajta – az ilyen jelenetek mindennaposak. A győztes hadvezér és a rohamozó katonák lovai alatt látszanak a legyőzötteket szimbolizáló emberi maradványok.

Savoyai Eugén a csata zűrzavarában képes volt higgadtan mérlegelni a helyzetet és megfelelő döntéseket hozni a hadserege számára, ebben rejlett igazán a katonai zsenialitása. Pétervárad alatt például egy váratlan és erőteljes oszmán támadást úgy vert vissza, hogy személyesen lovagolt a harcfront közepére és intézkedett az újabb tartalék csapatok bevetéséről. Ez volt a döntő mozzanat a küzdelemben: a janicsárok ellenállása megtört, a támadásuk kifulladt, és a frissen bevetett császáriak nagy erővel nyomultak előre a török tábor felé. Természetesen a sikerhez nemcsak éleslátásra, hanem nagy adag szerencsére is szükség volt, hiszen a másik oldalon hiányzott a felismerés, hogy a janicsárok előrenyomulása akár a csatát is eldöntheti. A török sereget vezető nagyvezír nem mérte fel a lehetőséget, és ez a katonái számára végzetesnek bizonyult.³

A péterváradai csata délben véget ért, a több órás öldöklésben több mint hatezer török katona és a hivatalos adatok szerint 2122 császári katona maradt holtan a csatamezőn. (A sebesültek száma jóval több lehetett: keresztény oldalon a pontos

került a kezükbe. Eugén úgy döntött, hogy nem üldözi a török sereget, és tábornokot vert a csatamező közelében, majd ott maradt a következő két napban.⁴ Ez nem volt veszélytelen vállalkozás, hiszen a rengeteg halott az augusztusi hőségben komoly járványügyi kockázatot jelentett, ám Eugén nem azért volt katoná, hogy mindentől zavartassa magát.

Augusztus 8-án már újra a Duna bal partján találjuk a hadsereg tekintélyes részét. A sebesülteket Pétervárad várában, vagy a közeli falvakban kezelték, a futaki központi kórház anynyira tele volt, hogy oda többen már nem fértek el. Ugyancsak ezen a napon az egész hadsereg jelenlétében Savoyai Eugén herceg Te Deumot tartatott az elesett katonák lelki üdvéért és az oszmánok feletti győzelem miatt érzett hálából.

A diadal után azonban felmerült a „hogyan tovább?”. A 17–18. században a nagy hadjáratok jobbra nyáron folytak, a hadakozásra leginkább ez az évszak volt alkalmas. A döntő csata tehát viszonylag korán, mondhatni alkalmas időben zajlott le, az oszmán sereget szinte teljesen szétverték a keresztények. Augusztus első napjai voltak, és Savoyai Eugén jól tudta, hogy – megfelelő időjárás mellett – még legalább két hónapon át lehet folytatni a háborút. A hadvezér pedig kiadta a parancsot: irány az 1552 óta oszmán kézen lévő Temesvár!

Egy nagyobb előőrs – lovasság és gyalogság vegyesen – Pálffy János gróf irányításával előrement, és elzárta a törökök elől az utakat, így azok nem tudták megsegíteni a temesvári helyőrséget. A főszereg pár nap múlva követte őket. Nem csekély dolgot kellett véghezvinni, hiszen 200 kilométeres kemény út – mocsarakon, vízfolyásokon, a Tiszán át, mindezt a legnagyobb augusztus közepi hőségben – várt rájuk. A mintegy 70 000 fős hadsereg erőltetett menetben haladt előre tizenkét napon keresztül, egészen extrém körülmények között. Éjjel és hajnal-

ban menetelés, nappal táborverés és pihenés. Ma sem haladnánk más útvonalon: Pétervárad–Óbecse–Zenta–Nagykikinda–Temesvár, de akkoriban széles, áthatolhatatlan mocsarakon keresztül vezetett az út, ahol a víz természetesen ihatatlan volt. A katonák részben magukkal vitték a vizet és az élelmet, részben pedig hajókon úsztatták fel a Dunán, majd a Tiszán egészen Zentáig. A várostromhoz azonban másfajta lövegek szükségeltettek, mint a mezei hadviseléshez, ezért Eugén utasítást adott, hogy a környező várakból, sőt, még Bécsből is mihamarabb indítsák útjukra a szükséges ágyúkat. A tüzérség fő gyülekezőhelyének Szegedet jelölte ki, ahol (ponton)hidakat építettek, hogy átjuttassák a nehéz tüzérséget a Maros folyó túlsó partjára.

A katonák mellett a hatalmas transzportok is útnak indultak az augusztus közepi éjszakákban. A Tisza mindkét partján hatalmas mocsarak nehezítették az előrejutást, így nemcsak folyón átívelő hidakra, hanem a gyalogság, a tüzérség és az élelmet vivő szekerek számára a mocsarak felett átvezető átkelőkre is szükség volt. Egy külön ácsokból, mesterekből és katonákból álló csapat haladt a hadsereg előtt és végezte a szükséges munkákat. A menet így lassan haladt előre, a lovaság általában egy nappal előbb járt. A hőségre és a nehéz terepviszonyokra való tekintettel Savoyai Eugén minden második napon (egy menetben nagyjából 30–40 kilométert tettek meg) pihenést engedett a katonáknak. Ám ez sokszor nem volt elég, hiszen a hőség és a mocsarak közelsége okozta rossz levegő, valamint a rengeteg vérszívó miatt csak nehezen kapott új erőre a sereg. A herceg rendelkezésének megfelelően Aradon és Szegeden naponta 70-80 000 adag kenyeret sütöttek, és onnan szekereken vagy csónakokon szállították a katonákhoz. Ha mindezek a nehézségek nem lettek volna elegendők, számolni kellett még a mindenhol ott ólálkodó, portyázó ellenséges lo-

vassággal, amely arra várt, hogy a keresztény hadoszlop szétzakadjon és védtelenné váljon. Belgrádból mintegy ezer fős török lovasságnak sikerült betörnie Temesvárra, ugyanakkor egy másik áttörést a Pálffy János által vezetett előőrsnek sikerült megakadályozni. Így is mintegy 15 000 fős török helyőrség várta Temesvár várában a támadást, és mivel régebb óta számítottak rá, ezért megfelelő mennyiségű élelemmel hosszú ellenállásra rendezkedtek be. Egy igazi anyagcsatára volt kilátás, ahol az a fél marad talpon, aki tovább tudja élelmezni a harcosait, és ebben Eugén seregei nem álltak túl fényesen.

Magának a várnak nem is annyira falaiban volt az ereje (és nem is a védők szívében...), hanem sokkal inkább a várat körülvevő óriási mocsárban és a Bégát körülölelő kisebb folyómedrekben. A vár és a város több részből állt, de igazán csak egy irányból lehetett ellene komoly támadást indítani, mégpedig a Nagypalánknak nevezett városrész felől, a többi oldal a mocsarak miatt erősen védett volt. Első lépésként a folyamatosan érkező keresztény csapatok mintegy kétezer lépésnyire ostromgyűrűt vontak a vár köré. Mindkét irányból védtek táborukat, azaz kiépítettek egy sáncot a vár felé, ugyanakkor egy esetleges felmentő sereg ellen körgyűrűvel vették körül magukat kifelé is – így a munkálatok és a körbezárás több napig is eltartott. A hadsereg egyes alakulatai között a Béga folyó medrein és a mocsarakon kisebb hidakat emeltek, hogy az összeköttetést ezeken keresztül biztosítsák. Temesvár várának és városának védelme több lépcsőből épült fel. A vár előtt helyezkedett el maga a város, amelyet a Nagypalánknak nevezett külváros vett körül. Ennek erősítése volt a leginkább kiépített, de ne kőből épült falakra gondoljunk. Sokkal inkább földből és fából erősített magas palánkot kell elképzelnünk. A cölöpsorok közötti széles rést földdel tömték ki, amelyet kívülről agyaggal

tapasztottak be. A vár körül a Béga folyó medrei olyan szélesek voltak, hogy támadásra más oldalról nem is lehetett gondolni.

Mivel az ostromot kizárólag észak felől, az úgynevezett Nagypalánk külváros felől lehetett megkezdeni, a támadók ide koncentrálták fő erőiket. Szeptember 2-án megindult az ostromárkok ásása a falak felé – amely során naponta két–háromezer ember, napi váltásban hánnya a földet. Ezekre azért volt szükség, hogy azok fedezetében megközelíthessék a falakat, ahonnan folyamatos tűz- és nyílzápor hátráltatta a munkát. A védők mellett a magas talajvíz is akadályozta a munkálatoikat. Három, a várra merőleges árkot kezdtek el ásni, amelyeket újabb árkokkal kötöttek össze, így biztosítva bennük a folyamatos mozgást. Amíg az ágyúkat közelebb vitték a palánkhoz, addig a lőport mindig a falaktól biztonságos távolságban helyezték el. A lőporos hordókat földsáncsal védték, elkerülve egy esetleges robbanást.

A katonák tíz nap alatt jutottak el a palánkfal közelébe, mintegy harminc-ötven méterre megközelítve a falakat. Az ágyúk eközben folyamatosan lötték a palánkfal tetejét, hogy az ott elhelyezett török lövegeket hatástalanítsák. A munkások éjszaka is dolgoztak, ilyenkor a védők a falakon fáklyákat gyújtottak, és annak fényében próbálták meg „levadászni” az ostromműveket építő katonákat. A Savoyai Eugén által az ostromhoz rendelt faltörő ütegek szeptember közepén érkeztek meg Budárról, azonnal felállították őket, és megkezdődött a palánkfal lövetése. A szekerek nemcsak ágyúkat, de lőport is hoztak magukkal, így hatvan ágyú folyamatosan rontotta a palánkot. Természetesen az új ütegállásoknak új, védelmet nyújtó földhányások kellettek, ezeket is ki kellett alakítani a katonáknak. Egy ágyúval optimális esetben napi hetven-nyolcvan alkalommal tudtak lőni, ha megfelelő mennyiségű lőpor állt rendelkezésre. Közben a futóárkok

egyre jobban megközelítették a várat körülölelő árkot és a palánk falait. A török helyőrség erős ágyúzása közepette sok katonára megsebesült vagy elesett az ásás közben. (A korszak egyik „sajtóterméke”, a *Theatrum Europaeum* hasábjain a hadi jelentések alapján olvashatjuk a napi veszteséglistát, például szeptember 4-én: 4 halott, 4 sebesült, 5-én: 7 halott, 9 sebesült⁵ stb.)

Szeptember vége felé a heves ágyútűz eredményeként több helyen már rések tátongtak a palánk falán, és ekkor nyert értelmet az ostromárkok kifuttatása is a vizes, mocsaras várak külső partjáig. Ezt ugyanis át kellett hidalni a roham előtt, és jobbára a közeli erdőkből hozott rőzsékkal és kisebb fákkal, valamint homokzsákokkal töltötték fel, általában éjszaka, hogy a munka a sötétben zavartalanul folyjon. A temesvári helyőrség ugyanakkor egy kisebb kitöréssel szétzúzta az addig épített rőzsegátakat, így az árkokban lévő víz egy része befolyt az ostromárkokba is, emiatt pedig el kellett halasztani a rohamot.

EUGÉN VAGY JENŐ

Talán így a kötet végére érve az olvasót is izgatja a kérdés, hogy miért is nevezi jelen sorok írója következetesen Savoyai Eugénnek főhősét, és miért nem alkalmazza a köztudatban olyannyira elterjedt Jenő keresztnévet. A magyar közönség generációk óta Jókai Mór írásain nevelkedik. *A köszívű ember fiai* című regényét sokan olvasták, vagy látták a regény alapján készített klasszikus filmet. Jókai történetének főhősei is pontosan az Eugén és Ödön magyar keresztnévek következtelen értelmezése miatt hullhatnak el, illetve menekülhettek meg az osztrák hatóságok bosszújától. Baradlay Jenő (Eugén von Baradlay) önkéntesen vállalta a halált testvére, Baradlay Ödön (Edmund von Baradlay) helyett, mivel „sikeresen” bizonyította az osztrák hatóságoknak, hogy a nevére kiküldött hadbírószáki végzés Edmundnak, azaz magyarul Jenőnek szól. („A két név magyarból németre fordítva számtalanszor összecseréltetik. Sok ember van, aki ma sem tudja kiválasztani Ödön és Jenő közül, melyik az Edmund, melyik az Eugen?” – írta Jókai Mór a regényben.) Talán a fantázia vagy a drámaiság kedvéért növelte a feszültséget könyvében Jókai, de az biztos, hogy a név alak magyar nyelvi megfelelőjének ingadozása kapóra jött az írónak, hogy kiteljesítse a tragédiát. De – tegyük hozzá gyorsan – Jókai *A cigánybáró* című művében a savoyai herceget következetesen Eugén névvel illeti: „A jó Mehemed pasa védte ugyan magát Temesvár falai között emberül! a rohamnál maga is szembeszállt vénember létére a még vénebb Eugénnal, s a

császári vezér sebet kapott a tusában; hanem azért győzött: a külvárost rohammal vette be.”

Nyelvészetileg azonban más képet alkothatunk. Az Eugén és a Jenő neveket a 19. század végén nemzeti törekvéseink velejárójaként tudatosan feleltették meg egymásnak. Eugén görög eredetű név, míg a Jenőt a honfoglaló magyar törzs nevéből a nemzeti romantika korában tették keresztnévvé. (Savoyai Eugénon kívül egyébként más irodalmi alak, történelmi vagy kortárs személy esetében a két névalak megfeleltetése nem történt meg. Például Jevgenyij Anyegin, vagy Eugene O’Neill.)¹¹²

Ezen elvek mentén, élve a téves azonosítás adta bizonytalansággal, tértem vissza az eredeti névalakhoz, a görög eredetű, előkelő jelentésű Eugén alakhoz. Talán jól példázza ez a tévesztés is, hogy mennyire nehéz egy összetett és nemzetek felett álló személyiséget a nemzeti gondolkodás részévé tenni és saját képünkre alakítani, vagy éppen ezért mint ellenséget lefesteni.

ZÁRSZÓ

Savoyai Eugén herceg nagyon összetett személyiség volt. Kiváló hadvezér, többször a Habsburgok trónját is megmentette egy sikeresen megvívott csatával. Magyarország számára különösen jelentős a tevékenysége, hiszen az ő sikeres csatái az Oszmán Birodalom kiűzését jelentették a Kárpát-medence területéről. Előrelátó, racionális politikus, aki Európa arculatát is sikerrel formálta az általa tökélyre vitt diplomáciai tevékenységgel és tárgyalásokkal. Dinasztiahű államférfi, aki mindenekelőtt az általa választott uralkodóház birodalmának fennmaradásáért küzdött. Rendes hivatalnok, aki részletes előterjesztésekkel, megfelelő tanácsokkal irányította a Habsburg Monarchia külpolitikáját és hadügyeit, leginkább az 1710-es, 1720-as években. A hivatalok élén, vezető pozícióban eltöltött időszaka ugyanakkor sok támadásra is okot adott. Élete vége felé a mellette felnövekvő új generáció sokkal inkább a fejlődés gátjaként tekintett rá – akárcsak egykoron ő a hatalom megragadásakor a rangban előtte állókra.

Szenvedélyes műgyűjtő, művészetpártoló és barokk ember, aki a saját társasági visszafogottságát díszes épületekkel, értékes ingóságokkal pótolta. „Médiaesemények” számító fogadások, botrányos életmód helyett az udvari társadalmi élettől való visszahúzódást választotta. Az önreprezentációra viszont nagy hangsúlyt fektetett, saját magáról festetett képek, csatajelenetek, szobrok őrzik az emlékét szerte a világban. Pálotái és az általa gyűjtött festmények, műalkotások, könyvek

évszázadok múlva is Bécs, a császárváros meghatározó turisztalátványosságai.

Melyik is valójában Eugén igazi arca a fentiek közül? A hadjáratok idején – legalábbis tavasz végétől őszi elejéig – a katonaénje kerekedett felül, míg a téli időszakot a diplomáciai levelezés, az udvari intrikák kezelése, gyűjteményeinek gyarapítása töltötte ki. Eugén herceg kétségkívül többretegű személyiség, olyan ember, akiben az általa végzett tevékenységek mind a legmagasabb fokon jelentek meg. Miközben igyekezett a becsület lovagjaként tetszelegni, a visszafogottsága mögé rejtőzködve végig vigyázott arra, hogy személyes érzelmei csak a legritkább esetben kerüljenek nyilvánosságra. Naplót – tudomásunk szerint – nem vezetett, napjairól feljegyzéseket nem készített. Leveleiben arra is odafigyelt, hogy még a legszűkebb bizalmasai előtt se fedje fel tényleges érzelmeit. Valóban, mennyire keveset mutatott magáról Eugén életében a csatamezőn kívül! A saját utasításai alapján megfestett csataképei éles ellentétben állnak a társasági életben mutatott visszahúzóddással és szerénységgel. Álcát történések generációi nemhogy felemelni, még felbillenteni is alig-alig tudták.¹¹³

JEGYZETEK

- 1 Jelen életrajz alapvetően a német nyelvű szakirodalom és biográfiák alapján készült. A kötet végén található szakirodalmi felsorolásba csak azon művek kerültek be, amelyekből ténylegesen idéztem a szövegben.
- 2 SUGÁR 1983. 428.
- 3 LÁZÁR 2013.
- 4 FZ 16/152–216.
- 5 THEATRUM EUROPAEUM 21. köt. 117.
- 6 FZ 16/217–264.
- 7 A ceremónia leírása: Wienerisches Diarium Nr. 1387. (1716. november 14.) Online: http://anno.onb.ac.at/pdfs/ONB_wrz_17161114.pdf (A feltöltés időpontja: 2019. március 10.) FZ 16/211. és BRAUBACH 3/330. szerint a segédpüspök egy bizonyos Gondor apát volt. A győri székeskáptalan múltját feldolgozó kiadványból azonban kiderül, hogy Kontor Szabó Istvánról lesz szó. BEDY 1938. 457.
- 8 AUSSTELLUNG 2013. 184–185.
- 9 PEIKHART 1736. 3.
- 10 BRAUBACH 5/28.
- 11 PEIKHART 1736. 4.
- 12 OEHLER 1944. 186–191.
- 13 AUSSTELLUNG 2013. 288–289., OEHLER 1944. 382.
- 14 AUSSTELLUNG 1986. 31.
- 15 ALLMAYER-BECK 1988. 276–277.
- 16 HENDERSON 1964. 1.
- 17 KNEISSL 2014. 91.
- 18 CORTI 1944. 85–86.
- 19 KERCHNAWE 1944. 7.
- 20 BIBL 1944. 313.
- 21 KATALOG 1933. A 22 teremből hat teremben a keleten és nyugaton elért hadvezéri sikereket, a maradék 14 teremben pedig az említett barokk sokszínűséget mutatták be.
- 22 AUSSTELLUNG 1963. 9., AUSSTELLUNG, 1986. 130.
- 23 AUSSTELLUNG 1986. 1–4.
- 24 AUSSTELLUNG 2013. 9.

- 25 KRAMAR – MAYRHOFER 2013. 87–90.
- 26 <https://diepresse.com/home/zeitgeschichte/1386191/Eugen-der-edle-Ritter-das-missbrauchte-Kind> (A letöltés időpontja: 2019. március 10.)
- 27 <https://www.hgm.at/fuehrungen/kinder/eugens-kinderklub> (A letöltés időpontja: 2019. szeptember 10.)
- 28 BENCZÉDI 1980. 18.
- 29 MONOSTORI 2007. 119.
- 30 AUER 2018. 18–24.
- 31 WINKELBAUER 2003. 25.
- 32 HOCHEDLINGER 2010. 114–119. A létszámadatok gyakran becsült adatok és a kívánt katonaszámot is tükrözik. Mivel gyakran változott a katonaság effektív száma, ezért ennek nagysága csak a tendencia érzékelésére szolgál.
- 33 AUER 2013. 43.
- 34 HERRE 1997. 10.
- 35 BRAUBACH 1/72.
- 36 BRAUBACH 1/75.
- 37 OEHLER 1944. 108–109.
- 38 KRAMAR – MAYRHOFER 2013. 85–87.
- 39 CORTI 1941. 12–13.
- 40 BRAUBACH 1/82.
- 41 Magyar Katolikus Lexikon kommandátor címszó. <http://lexikon.katolikus.hu/K/kommend%C3%A1tor.html> (A letöltés időpontja 2019. március 10.)
- 42 BRAUBACH 5/22–23.
- 43 TROST 1985. 271–272.
- 44 BRAUBACH 5/338.
- 45 CORTI 1944. 126–127.; KNEISSL 2014. 93.
- 46 TROST 1985. 330–334.
- 47 BRAUBACH 1/247.
- 48 AUSSTELLUNG 1963. 28–31.
- 49 SUGÁR 1983. 367–395.
- 50 BRAUBACH 3/340.
- 51 MARKÓ 1936. 215.
- 52 CORTI 1944. 88.
- 53 BROUCEK – HILLBRAND – VESELY 1986. 30–31.
- 54 OPPENHEIMER 1996. 174–182.
- 55 Az ezredre WENGEN 1879. adatait használtam. A herceg téli útjait Braubach életrajza alapján idéztem, ugyanakkor nem tüntettem fel minden

- állomáshelyet, csak a legfontosabb, legjellemzőbb helyszínekre koncentráltam.
- 56 FZ 1/305–306.
- 57 BOROSY 1986. 127.
- 58 Pontosan a semleges történelmi magatartás kialakításának a nehézségét hangsúlyozza a 18. század eleji beszállásolás kapcsán, Buda példáján keresztül GÉRA 2011. 407–408. A katonai beszállásolás jogi és gyakorlati hátterét alaposan körbejárva világítja meg SCHRAMEK 2011.
- 59 HORVÁTH 1941. 279.
- 60 BRAUBACH 1/138–139.
- 61 A ceremónia leírása: ÖStA HHStA OMeA ZP Bd. 4. fol. 286–290.
- 62 BRAUBACH 2/22.
- 63 HOLL 1976. 35.
- 64 BRAUBACH 1/56.
- 65 BRAUBACH 1/360.
- 66 BRAUBACH 1/364.
- 67 ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. 1715.05.13 (Karton 180. Konvolut B. fol. 69–71.)
- 68 PETRITSCH 2017. 105–120.
- 69 GYULAI – HORVÁTH – TURBULY 2010. 15., 448.
- 70 OPPENHEIMER 1996. 151–152.
- 71 BRAUBACH 1/278–280.
- 72 HERRE 1997. 198.
- 73 KALMÁR 2007. 61–66.
- 74 BRABUBACH 3/83.
- 75 CORTI 1941. 70–71.
- 76 OPPENHEIMER 1996. 110–124.
- 77 BRAUBACH 1962. 31.
- 78 BRAUBACH 4/244. „... zu schreiben nicht versiert war.“
- 79 BRAUBACH 1962. 26–28.
- 80 BRAUBACH 1962. 29.; OPPENHEIMER, 1996. 158–172.
- 81 Leszámítva a 2007–2017 közötti időszakot, amikor teljes körű felújítására került sor, majd 2013 óta néhány nagyobb, köztük egy Savoyai Eugén-kiállítást is rendeztek termeiben. További sorsa egyelőre bizonytalan.
- 82 KÜCHELBECKER 1730. 790–791.
- 83 BRAUBACH 5/62.
- 84 AUSSTELLUNG 2013. 237.
- 85 TROST 1985. 334–336.

- 86 HORVÁTH 1941. 322.
- 87 BRAUBACH 5/27.
- 88 BRAUBACH 5/147–154.; KRAMAR – MAYRHOFER 2013. 77–80.
- 89 BENEDIKT 1950. 478–502., TROST 1985. 280–285.
- 90 Történelem tankönyv 10. OFI, 2016. 85. Itt néhány soros életrajza is olvasható.
- 91 A festményen Károly császár Jupiterként tekint le az oroszláknak Magyarországra támadó ellenségre, amit a két említett hölgy és a Herkulesként kezében buzogányt tartó Eugén próbál megölni. A történetet és utóéletét részletesen leírja és a csáktornyai freskó másolatát publikálja: GRANASZTÓI 2015.
- 92 Képviselőházi napló 1902. december 6. 354.
- 93 Képviselőházi napló 1906. december 15. 94.
- 94 Képviselőházi napló. 1903. március 27. 17.
- 95 Képviselőházi napló 1903. március 27. 18.
- 96 Képviselőházi napló 1903. március 27. 19–20.
- 97 SZALONTAI 1966. 32–33.
- 98 BENDA 1987. 61.
- 99 PEJIN 2016. 122.
- 100 http://www.keh.hu/beszedekek/1797-Ader_Janos_koztarsasagi_elnok_beszede_Rackeven_a_Savoyai_ev_zaroesemenyen&pnr=1 (A letöltés időpontja: 2019. március 10.)
- 101 Soós 2008. 47.
- 102 BRAUBACH I/284.; ÖStA FHKA HFU 1698.09.09 (Kt. 886. fol. 118.) “... selber in statu ecclesiastico sich befindet und solchergestalt selbst keine posteritet zu hoffen hätte...”
- 103 ÖStA FHKA Urkundensammlung 1699.01.30 (M 775.)
- 104 ÖStA FHKA HFU 1716.02.18 és HFU 1716.03.12
- 105 BRAUBACH 1/285.
- 106 EGGHARDT 2013. 150.
- 107 MISKEI 2016. 274.
- 108 MISKEI 2016. 284.
- 109 ÖStA KA HKR Prot. 1707. Exp. Jan. nro. 273. (Bd. 444. fol. 123–124.)
- 110 HORVÁTH 1941. 193–195.
- 111 A fentieket idézi: BENDA 1987. 60.
- 112 FARKAS 2009. 28–32.
- 113 KRAMAR – MAYRHOFER 2013. 69.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Levéltári források rövidítése

ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv, Wien
FHKA	Finanz- und Hofkammerarchiv
HFU	Hoffinanz Ungarn
KA	Kriegsarchiv
HKR Prot.	Hofkriegsrat Protokolle
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv
OMeA	Obersthofmesiteramt
ZP	Zeremonialprotokolle

Kiadott források

- FZ   Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen nach den Feldakten und anderen authentischen Quellen. Herausgegeben von der Abteilung für Kriegsgeschichte des k. k. Kriegsarchives. Wien Serie I. (Bd. 1–9.), Serie II. (Bd. 10–20.) und Registerband. Wien, 1876–1892.
- GYULAI –
HORVÁTH
– TURBULY,
2010   A muraközi uradalom gazdasága és társadalma a 17–18. században: válogatott források. Vál. sajtó alá rend., a bevezető tanulmányt és a mutatókat kész. Gyulai Éva, Horváth Zita, Turbuly Éva. Zalaegerszeg, 2010.
- SZITA –
SEEWANN,
1997   Szita László– Gerhard Seewann: A legnagyobb győzelem: dokumentumok az 1697. évi török elleni hadjárat és a zentai csata történetéhez. Pécs–Szigetvár, 1997.

- THEATRUM
EUROPAEUM
21.   Theatrum Europaeum, oder außföhrliche
und wahrhafttge Beschreibung aller und je-
der denckwürdiger Geschichten, so sich hin
und wieder in der Welt, fürnemblich aber in
europa und Teutschlanden, sowol im Religi-
on- als Prophan-Wesen, vom Jahr Christi ...
biß auff das Jahr ... exclus. ... sich zugetragen.
21. Jubliaeum Theatri Europaei, das ist, der die
Geschichts-Erzehlung von einhundert Jahren
beschliessende ein und zwanzigste Theil des-
selbigen oder ausführlich fortgeführte Frie-
dens- und Kriegs-Beschreibung ... vom 1716
biß zu Ausgang des 1718ten Jahres. Frankfurt
am Main, 1738.

Szakirodalom

- ARNETH 1864   Arneth, Alfred: *Prinz Eugen von Savoyen*, Bd.
1–3. Wien, 1864.
- AUER 2013   Auer, Leopold: Prinz Eugen und das Ideal des
Honnête Homme. Verhaltensnormen von Eli-
ten im Ancien Régime. In: AUSSTELLUNG 2013
41–47.
- AUER 2018   Auer, Leopold: War der spanische Erbfolge-
krieg unvermeidlich? Internationales Kon-
fliktmanagement um 1700. In: *Mitteilungen
des Österreichischen Staatsarchivs*. Sonderband
16. (2018) 15–41.
- AUSSTELLUNG
1963   *Prinz Eugen von Savoyen 1663–1736. Ausstel-
lung zum 300. Geburtstag 9. Oktober bis 31.
Dezember*, 1963. Wien, 1963.

- AUSSTELLUNG 1986 *Prinz Eugen und das barocke Österreich. Ausstellung der Republik Österreich und des Landes Niederösterreich.* Marchfeldschlösser Schlosshof und Niederweiden 22. April bis 26. Oktober 1986. Wien, 1986.
- AUSSTELLUNG 2013 Husslein-Arco, Agnes – von Plessen, Marie-Louis (Hg.): *Prinz Eugen. Feldherr, Philosoph und Kunstfreund.* Wien, 2013.
- BEDY 1938 Bedy Vince: *A győri székeskáptalan története.* Győr, 1938. (Győr Egyházmegye Múltjából 3.)
- BENCZÉDI 1980 Benczédi László: *Rendiség, abszolútizmus, centralizáció a XVII. század végi Magyarországon 1664–1685.* Budapest, 1980. (Értekezések a történettudományok köréből, Új sorozat 91.)
- BENDA 1987 Benda Kálmán: Savoyai Jenő és a magyarok. *História* (1987) 5–6. szám 59–61.
- BENEDIKT 1950 Benedikt, Heinrich: Bonneval und Prinz Eugen. In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 58. (1950) 478–502.
- BESLIN 2014 Beslin, Branko: *Evgenije Savojski i njegovo doba.* Novi Sad, 2014.
- BIBL 1941 Bibl, Viktor: *Prinz Eugen. Ein Heldenleben.* Wien–Leipzig, 1941.
- BOROSY 1986 Borosy András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. IV. kötet 1698–1702.* Budapest, 1986. (Pest Megyei Levéltári Füzetek 11.)
- BRAUBACH 1–5 Braubach, Max: *Prinz Eugen von Savoyen.* Bd. 1–5. Wien – München, 1963–1965.
- BRAUBACH 1962 Braubach, Max: *Die Geheimdiplomatie des Prinzen Eugen von Savoyen.* Köln – Opladen, 1962. (Wissenschaftliche Abhandlungen der Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen. Band 22.)

- BROUCEK – HILLBRAND – VESELY 1986. Broucek, Peter – Hillbrand, Erich – Vesely, Fritz: *Prinz Eugen. Feldzüge und Heereswesen*. Wien, 1986.
- CORTI 1944 Corti, Egon Caesar Conte: *Der edle Ritter. Anekdoten um den Prinzen Eugen*. Berlin, 1944.
- CZIBULKA 1958 Czibulka, Alfons von: *Prinz Eugen. Ritter des Abendlandes*. Wien – Berlin – Stuttgart, 1958.
- EGGHARDT 2013 Egghardt, Hanne: *Prinz Eugen. Der Philosoph in Kriegsrüstung. Facetten einer außergewöhnlichen Persöhnlichkeit*. Wien, 2013.
- FARKAS 2009 Farkas Tamás: A tulajdonnevek fordításának alapkérdéseiről: Diadal vagy Viktória, Eugén vagy Jenő. *Fordítástudomány* 11. (2009) 2. sz. 22–35.
- GROSSEGGER 2014 Großsegger, Elisabeth: *Mythos Prinz Eugen. Inszenierung und Gedächtnis*. Wien, 2014.
- HENDERSON 1964 Henderson, Nicholas: *Prince Eugen of Savoy. A Biography*. London, 1964.
- HOCHEDLINGER 2010 Hochedlinger, Michael: Onus militare. Zum Problem der Kriegsfinanzierung in der frühneuzeitlichen Habsburgermonarchie 1500–1750. In: *Kriegführung und Staatsfinanzen. Die Habsburgermonarchie und das Heilige Römische Reich vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Ende des habsburgischen Kaisertums 1740*. Hrsg.: Peter Rauscher. Münster, 2010. (Geschichte in der Epoche Karls V., Bd. 11.) 81–136.
- HOLL 1976 Holl, Brigitte: *Hofkammerpräsident Gundaker Thomas Graf Starhemberg und die österreichische Finanzpolitik der Barockzeit (1703–1715)*. Wien, 1976. (Archiv für österreichische Geschichte. Band 132.)

- HORVÁTH 1941 Horváth Jenő: *Szavójai Jenő herceg. A dunai Monarchia kialakulása*. Budapest, 1941.
- GÉRA 2011 Géra Eleonóra: Beszállásolás és katonai terhek a XVIII. század eleji Budán. *Fons* 18. (2011) 4. 407–456.
- GRANASZTÓI 2015 Granasztói Olga: A szépnem hazaszeretete, avagy hogyan mentette meg két nő Magyarországot 1722-ben. *Korall* 60. (2015) 67–94.
- KALMÁR 2007 Kalmár, János: La question de la Transylvanie au cours des traités de Rastatt (1713–1714). In: *Európai szemmel. Tanulmányok Köpeczi Béla tiszteletére*. Budapest, 2007. 61–66.
- KATALOG 1933 *Katalog der Prinz Eugen Ausstellung Wien-Belvedere*. Mai – Oktober 1933. Wien, 1933.
- KERCHNAWE 1944 Kerchnawe, Hugo: *Prinz Eugen von Savoyen. Eine Militärbiographische Studie*. Amsterdam–Berlin–Wien, 1944.
- KNEISSL 2014 Kneissl, Karin: *Prinz Eugen. Vom Außenseiter zum Genie Europas*. Wien, 2014.
- KRAMAR – MAYRHOFFER 2013 Kramar, Konrad – Mayrhofer, Georg: *Prinz Eugen. Heros und Neurose*. St. Pölten – Salzburg – Wien, 2013.
- KÜCHEL- BECKER 1730 Küchelbecker, Johann Basilius: *Allerneuste Nachricht vom Römisch-Kayserl. Hofe nebst einer ausführlichen historischen Beschreibung der kayserslichen Residenzstadt Wien...* Hannover, 1730.
- LÁZÁR 2013 Lázár Balázs: A pétervárad csata. In: *Nagy csaták 13. A Habsburg Birodalom zászlói alatt*. Budapest, 2013.
- MISKEI 2016 Miskei Antal: *A Csepel-sziget és Ráckeve, mint királyi és szultáni birtok (15–18. század)*. Eger, 2016.

- MONOSTORI
2007 Monostori Tibor: Francia gyalogok az európai sakktablán. Az erdélyi, katalán és portugál érdekvérvényesítés a vesztfáliai béketárgyaláson (1643–1648). In: *Tavaszi Szél Konferenciakiadvány. Társadalomtudományok*. Szerk.: Mankovits Tamás – Molnár Sándor Károly – Németh Sarolta. Budapest, 2007. 117–122.
- OEHLER 1944 Oehler, Helmut: *Prinz Eugen im Urteil Europas. Ein Mythos und sein Niederschlag in Dichtung und Geschichtsschreibung*. München, 1944.
- OPPENHEIMER
1996 Oppenheimer, Wolfgang: *Prinz Eugen von Savoyen. Feldherr – Staatsmann – Mäzen*. München, 1996.
- ÖSTERREICH
UND DIE
OSMANEN
1988 *Österreich und die Osmanen. Prinz Eugen und seine Zeit*. Herausgegeben von Erich Zöllner und Karl Gutkas. Wien, 1988. (Schriften des Instituts für Österreichkunde 51/52.)
- PEIKHART 1736 Peikhart, Franciscus: *Savoyen-Carignan, Eugen von: Lob- und Trauerrede über den Todt des Durchleuchtigen Printzen Eugenii Francisci, Hertzogen von Savoyen und Piemont ...* Wienn, Heyinger, 1736
- PEJIN 2016 Pejín Attila: Dinasztikus? Nemzeti? Lokális? A zentai csata (és Savoyai Jenő) emlékezete In: „A királyhűség jól bevált útján...” *Rendi és nemzeti kötődések szimbolikus változásai 1867 és 1918 között*. Szerk. Glässer Norbert és Zima András Nagyllés Anikó közreműködésével. Szeged, 2016. 113–132.
- PETRITSCH
2017 Petritsch, Ernst D.: *Türken in der Wiener Vorstadt. Osmanische Großbotschaften nach Wien im 18. Jahrhundert. Die Türkenkriege des 18. Jahrhunderts. Wahrnehmen – Wissen – Erin-*

- nern. Hgg. Wolfgang Zimmermann und Josef Wolf. Regensburg, 2017. 102–128.
- SCHRAMEK 2011 Schramek László: *Az állandó hadsereg eltartásának kérdései a 18. század első felében Pest megye példáján keresztül*. Budapest, 2011. (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához 7.)
- SOÓS 2008 Soós István: A Neoacquistica Commissio és Pest-Pilis-Solt vármegye (1696–1703). In: *Tanulmányok Pest megye monográfiájához. II.* Budapest, 2008. 17–263. (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához 5.)
- SUGÁR 1983 Sugár István: *Lehanyatlík a török félhold*. Budapest, 1983.
- SZALONTAI 1966 Szalontai Rezső: Kinek dirigál a budai várban Savoyai Jenő? *Budapest* 4. (1966) 7. szám 32–33.
- TROST 1985 Trost, Ernst: *Prinz Eugen*. Wien, 1985.
- WENGEN 1879 Wengen, Friedrich von: *Geschichte des k.k. oesterreichischen 13. Dragoner Regiments Prinz Eugen von Savoyen seit seiner Errichtung 1682 bis zur Gegenwart*. Brandeis an der Elbe, 1879.
- WINKELBAUER 2003 Winkelbauer, Thomas: *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. (Österreichische Geschichte 1522–1699) Wien, 2003.

KÉPEK ÉS TÉRKÉPEK JEGYZÉKE

17. old. Hajóhíd (18. századi ábrázolás) Forrás: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k62794973/f222.item>
27. old. A Temesvár felmentésére érkező törökök. Forrás: Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Kartensammlung H-IIId-921, Wien
29. old. Temesvár ostroma – áttörés a Palánkon. Forrás: Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Kartensammlung H-IIId-921, Wien
32. old. Eugén és a pápa által küldött ajándékok. Forrás: AUSSTELLUNG, 2013. 106.
35. old. Savoyai Eugén szobra Budapesten. Forrás: www.kozterkep.hu (Fotó: Pinczés Sándor)
36. old. Savoyai Eugén szobra Bécsben. Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wien-Innere_Stadt_-_Hofburg_-_Prinz_Eugen-Denkmal.jpg
41. old. Savoyai Eugén apoteózisa (Balthasar Permoser szobra, 1718/1721 körül). Forrás: <https://digital.belvedere.at/objects/3013/apotheose-des-prinzen-eugen-von-savoyen>
- 96-97. old. Anton Romako festménye a zentai csatáról. Forrás: <https://digital.belvedere.at/objects/4332/prinz-eugen-von-savoyen-in-der-schlacht-bei-zenta>
107. old. A volt belgrádi parancsnok, Musztafa pasa levele, 1717. szeptember 5. Forrás: Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Türkische Ur-

- kunden, Wien. Ezúton köszönöm meg Tóth Hajnal-
ka baráti segítségét a forrás értelmezésében.
110. old. Az Alpokon való átkelés egy korabeli nyomtatvá-
nyon. Forrás: [https://www.europeana.eu/portal/
de/record/90402/RP_P_OB_83_384.html](https://www.europeana.eu/portal/de/record/90402/RP_P_OB_83_384.html)
122. old. Savoyai Eugén, az Aranygyapjas rend lovagja. Ja-
cob van Schuppen festménye. Forrás: AUSSTEL-
LUNG, 2013. 62.
135. old. Török követség fogadása. Forrás: [https://digital.
belvedere.at/objects/17445](https://digital.belvedere.at/objects/17445)
137. old. A bevonulás forrataga. Forrás: [https://archive.org/
details/gri_000033125012286882/page/n55](https://archive.org/details/gri_000033125012286882/page/n55)
153. old. VI. Károly német-római császár (Johann Gottfried
Auerbach festménye, 1730 körül). Forrás: [https://
digital.belvedere.at/objects/59376/kaiser-karl-vi](https://digital.belvedere.at/objects/59376/kaiser-karl-vi)
163. old. Sifír szöveg Prinz Eugen József császárnak. Forrás:
Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Sta-
atsarchiv, Große Korrespondenz Karton 92a, Wien
169. old. A Belvedere, Savoyai Eugén kastélya. Forrás: [https://www.digital.wienbibliothek.at/wbrobv/
content/pageview/363618](https://www.digital.wienbibliothek.at/wbrobv/content/pageview/363618)
171. old. A Belvedere kertjében található szökőkút egy kora-
beli ábrázoláson. Forrás: [https://digital.belvedere.
at/objects/17357/prospekt-der-hauptkaskade?](https://digital.belvedere.at/objects/17357/prospekt-der-hauptkaskade?)

Térképek

15. old. Az 1716–1718. évi török háború
20. old. A pétervárad csata, 1716. augusztus 5.
25. old. Temesvár 1716-ban

54. old. Európa 1682-ben
61. old. Európa 1721-ben
74. old. A savoyai hercegség a 17. század végén
98. old. Az 1697. évi hadjárat
101. old. A zentai csata, 1697. szeptember 11.
113. old. Savoyai Eugén csatái
139. old. Bécs a 18. század elején
154. old. Magyar Királyság, 1664–1739

SZEMÉLYNEVEK MUTATÓJA

- Alberoni, Giulio 59
Aloisi, Francesco 188
Althann, Anna Maria 179
Althann, Johann Michael 88, 90
Amalia Wilhelmine *braunschweig-lüneburgi, I. József császár felesége* 147
Anneessens, Frans 142
Arneth, Alfred 37, 43, 44
Auerbach, Johann Gottfried 153
- Badeni Hermann 83
Badeni Lajos 76, 80, 83, 85, 115, 128, 132, 145, 149, 190
Batthyány Ádám 175
Batthyány Károly 176
Batthyány Lajos 175
Batthyány-Strattmann Eleonóra 171, 175, 178, 179
Benda Kálmán 184
Bercsényi Miklós 181, 182
Bischoff, Engelbert 130, 132
Bonaparte Napóleon 37, 43
Bonnevalls, Alexandre 72, 176–178
Borgomanero, Don Carlo Emanuele d'Este Marchese de 83, 119, 123, 167
Bourbon, Marie 79
Boyot, Étienne 175
Braubach, Max 45, 47, 197, 198
- Brockhausen, Wilhelm 163
Churchill, John *lásd* Marlborough
Colyer, Jakob 153
Conti, Louis-Armand 79, 81, 82
- Deák Pál, Mihályi 181
Dzsáfer *oszmán pasa* 99
Ebergényi László 105
Eleonóra, Pfalz–Neuburgi *német-római császárné* 191
Erős Ágost *lengyel király* 60, 164, 166
Erzsébet-Krisztina, *braunschweig-wolfenbütteli német-római császárné* 30
Eugene-Maurice *savoyacarignani herceg* 74, 75
- Farnesei Erzsébet 59
Ferdinánd, I. *német-római császár* 63
Ferenc Ferdinánd, Habsburg–Lotaringiai 170
Ferenc József, I. *osztrák császár* 33, 37, 39, 185
Fischer von Erlach, Johann Bernhard 167, 168
Festetich család 180

- Franziska, Anna Maria *sachsen-lauenburgi hercegnő* 85
- Frigyes Ágost *szász választófejedelelem* 42, 95, 96, 164
- Frigyes, II. (Nagy) *porosz király* 42, 112, 165
- Fülöp, II. *spanyol király* 76
- Fülöp, III. (Jó) *burgundi herceg* 121
- Fülöp, V. *spanyol király* 57–59, 148
- Grumbkow, Friedrich Wilhelm von 165
- Gusztáv Adolf *svéd király* 50
- Hannibal, Barkasz 110
- Harrach, Friedrich 161, 164
- Hauszmann Alajos 34
- Heisler von Heitersheim, Donat 186
- Heister, Siegbert 31, 190
- Hildebrand, Johann Lukas 92, 167, 168, 170, 188
- Hohendorff, Georg Wilhelm von 175
- Horváth Jenő* 182
- Huchtenburg, Jan van 111
- Hunyadi János 103
- Hunyadi Mátyás 35
- Ibrahim *aga* 134
- Ibrahim *pasa* 138
- Ince, XI. *pápa* 55
- Jány Ferenc 187
- Jókai Mór 193
- József, I. *német-római császár* 85, 115, 121, 126, 129, 132, 144, 145, 147, 157, 163, 190, 191
- Károly Lajos, Habsburg–Lotaringiai *tescheni herceg* 37
- Károly, II. *spanyol király* 57, 84, 109, 121
- Károly, V. *német-római császár* 63, 88
- Károly, VI. *német-római császár* 28, 30, 57, 58, 60, 62, 63, 89, 92, 103, 108, 111, 126, 141, 143, 144, 148, 149, 152, 153, 155, 157, 158, 160–162, 166, 174, 177, 179, 181, 182, 188, 191, 200
- Károlyi Sándor 181
- Keresztély Ágost 96
- Kinsky, Philipp 161
- Kinsky, Stephan 161
- Koch, Georg Friedrich 91, 163, 174
- Koch, Ignaz 163, 164, 174
- Kontor Szabó István 31, 197
- Königsegg, Lothar Joseph 161, 164
- Lajos, XIV. *francia király* 9, 13, 39, 47, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 58–60, 69, 74–76, 78–83, 108, 123, 146, 147, 149, 150, 156, 176
- Langlet, Johann Michael 162
- Leszczyński, Stanislaus 60
- Ligne, Charles-Joseph de 42
- Lipót János *főherceg* 30

- Lipót, I. *német-római császár* 9, 38, 57, 80–83, 85, 94, 98, 102, 109, 123, 125, 128, 129, 131, 132, 147, 183, 191
- Liselotte *pfalzi hercegnő* 78
- Locher von Lindenheim, Karl 130
- Lotaringiai Ferenc 30, 91
- Lotaringiai Károly 80
- Louis-Auguste *Bourbon herceg* 108
- Louis-Jules *savoyai herceg, Eugén testvére* 80
- Mancini, Maria 75
- Mancini, Olympia 75–77, 80–85, 121, 128
- Mansfeld, Heinrich Franz 128, 130, 131
- Manteuffel, Ernst Christoph von 165
- Maria Barbara, Heissler von Heitersheim 186
- Mária Terézia *magyar királynő, német-római császárné* 30, 53, 62, 91, 103, 112, 164, 166, 169, 174
- Mária Terézia, Ausztriai *spanyol infánsnő, francia királyné* 52, 75
- Marlborough hercege (John Churchill) 70, 132, 156–159
- Maurocordato *oláh vajda* 152
- Mauvillon, Eleazar 42
- Mazarin, Jules (Giulio) 75
- Mehmed *effendi* 152
- Micheli, Pier Antonio 172
- Miksa Emánuel, II. *bajor választófejedelem* 76, 115, 120
- Musztafa *pasa* (Belgrád) 106
- Musztafa *pasa* (Temesvár) 30
- Musztafa, II. *oszmán szultán* 9, 98, 100
- Nessi Pál 180
- Nimptsch, Johann Friedrich 88, 89
- O'Neill, Eugene 194
- Oppenheimer, Samuel 130, 131
- Orsini-Rosenberg, Wolf Andreas 121
- Ömer *aga* 133
- Pálffy János 21, 23, 26, 106, 129, 181, 191
- Palm, Johann David 130
- Parocell, Ignace Jacques 111
- Peikhart, Franciscus 40
- Permoser, Balthasar 41
- Péter, I. (Nagy) *orosz cár* 58, 146, 182
- Prié, Hercules Josephus Ludovicus Turinetti 141–143, 177
- Rákóczi Ferenc, II. 35, 125, 131, 150, 152, 155, 180, 188, 190, 191
- Rasponi, Horazio *pápai küldött* 31
- Roccavione, Carlo Birago di 87, 118
- Romako, Anton 97
- Róna József 34, 39
- Ruzini, Carlo 152

- Sachsen-Hildburghausen, Friedrich von 174
- Saint-Maurice, Thomas François Chabo de 77
- Saint-Saphorin, François-Louis de Pesme de 97
- Sallaburg, Gottfried Friedrich 128, 130
- San Thomas, Giuseppe Gaetano 88
- Sándor Károly *württembergi herceg* 28
- Sartori, Josef 42
- Seckendorf, Friedrich Heinrich 161, 164, 165
- Silihistar Ibrahim 152
- Sinzendorf, Philipp Ludwig 191
- Sobieski, Jan 96
- Starhemberg, Guido 129
- Starhemberg, Gundaker Thomas 129, 131, 132
- Starhemberg, Rüdiger 95
- Sternberg, Adolf 121
- Stuart Anna *brit királynő* 156
- Sutton, Robert 153
- Swift, Jonathan 159
- Sybilla Augusta *sachsen-lauenburgi hercegnő* 85
- Szapolyai János 67
- Széll Kálmán 33, 34, 180
- Szulejmán, I. *oszmán szultán* 136
- Talman, Michael von 152
- Tarino, Vittorio 82, 87
- Tedeschi, Giovanni Prospero 89
- Thaly Kálmán 180–182
- Thorockzay Viktor 180
- Thököly Imre 155, 185
- Tommaso Francesco, *savoyacarignani herceg* 73
- Verlet, Claudius 188
- Victoria *savoyai, Eugén unokahúga és fő örököse* 173, 174
- Viktor Amadeus, II. *savoyai herceg* 60, 86, 115, 120, 143, 147
- Villars, Claude-Louis-Hector de 71, 148–151
- Vilmos *pfalz-neuburgi herceg* 85
- Vilmos, III. (Orániai) *angol király* 156
- Virmond, Hugo Damian Graf von 152
- Voltaire (François-Marie Arouet) 80
- Wallis, Franz Paul von 181
- Weissenwolf, Christoph von 121
- Westerloo, Johann Philipp Eugen *márki, tábornok* 142
- Wilczek, Heinrich Wilhelm 161
- Windischgrätz, Gottlieb 121
- Winkelbauer, Thomas 63
- Wratislaw, Karl 161

TELEPÜLÉSNEVEK MUTATÓJA

- Alliasenni 187
Almás 187
Arad 22, 116
Aspern 37
Augsburg 85, 115
- Balthina 187
Bán 187
Baranyavár 187, 188
Barcelona 160
Bécs 9, 10, 33, 35, 37–40, 42–48,
53, 55, 57, 64, 67, 69, 70, 80,
82–85, 87, 88, 90–92, 94–96,
102, 103, 111, 115, 116, 119,
120, 121, 123–126, 128–131,
133, 134, 136, 138, 140–142,
144, 146, 147, 149, 151, 152,
162, 164, 165, 167–170, 172–
178, 183, 189, 196
Bécsújhely 116
Belgrád 23, 26, 55, 59, 62, 95, 102–
106, 108, 123, 151, 152, 178
Bellye/ Bélye 186, 187
Berlin 62, 116, 161
Bilbao 115
Bodola 187
Bologna 115
Brescia 116
Brünn 177
Brüsszel 58, 76, 80, 81–84, 87,
115, 121, 140, 141, 164, 173
- Buda (Budapest) 24, 30, 33–35,
39, 85, 94, 98, 116, 179, 181–
183, 185, 199
Budafok 184, 186
- Carpi 110
Casale Monferrato 115
Chambéry 173
Chiari 110
Czarkan 187
Czatar 187
Czibogát 187
Czusa 187
- Csepel(-sziget) 170, 186, 189
Cséphalom 186
Csuderoth 187
- Dályok 187
Danovacz 187
Daróc 187
Denain 160
Drezda 161, 164
Drinápoly 133
- Erment 187
Érsekújvár 53, 94
- Frankfurt 81, 82, 116, 157
Freiburg 148
Futak 14, 21

- Geto 187
 Gonzaga 116
 Gregoridz 187

 Győr 31, 190, 197

 Hága 60, 62, 116, 157
 Haly 187
 Háros 186
 Harwich 158
 Hercegszőlős 187
 Hildesheim 116
 Höchstädt 9, 37, 111, 132

 Innsbruck 116, 157
 Isztambul *lásd* Konstantinápoly

 Karlóca 56, 59, 95, 102, 136, 151,
     153, 155
 Karlsbad 30
 Kisek 187
 Kisfalu 187
 Koha 187
 Konstantinápoly 55, 102, 133,
     152, 177
 Kopács 187
 Kő 187
 Köln 81, 82
 Kubin 155

 Laskó 187
 Lille 111
 Lippa 187
 London 42, 57, 62, 70, 116, 158–
     160, 175
 Lórév 186
 Luc 187

 Madrid 45, 84, 85, 115, 128
 Majosháza 186
 Majs 187
 Makád 186
 Malplaquet 111
 Mantova 58, 115, 116, 150
 Mariazell 30
 Márok 187
 Milánó 63, 85, 88, 109, 112, 115,
     116, 140, 143–145, 148, 173
 Mirssa 187
 Modena 115, 116
 Monferrato 115
 Monostor 187
 München 115, 120

 Nagykikinda 22
 Nagykőrös 116
 Nándorfehérvár *lásd* Belgrád
 Nápoly 58, 59, 62, 85, 148, 172
 New York 42
 Nijmegen 55
 Niš 56
 Nussdorf 177
 Nürnberg 81

 Óbecse 22
 Olivia 52
 Oudenaarde 111

 Pancsova 26
 Párizs 9, 42, 45, 57, 62, 69, 73–
     83, 87, 146, 149, 175
 Parma 62, 115, 116
 Passau 80–83
 Pétervárad 14, 17–22, 31, 59, 98,
     103, 170, 176

TELEPÜLÉSNEVEK MUTATÓJA

Petronell 80	Szentmárton 187
Philippsburg 112	Szentmihály 186
Piacenza 116	Szigetbecse 186
Poltava 58	Szigetszentmárton 186
Pozsarevác 59, 63, 88, 108, 111, 133, 136, 146, 152, 155	Szigetszentmiklós 186
Pozsony 116, 121, 125	Szóllós 186
Ráckeve 170, 184, 186, 188, 189	Temesvár 7, 21–23, 25, 27–30, 71, 102, 103, 108, 193
Rastatt 58, 71, 116, 149, 150, 152, 155, 170, 176, 182	Titel 98
Raudnitz 85, 115, 124	Torino 45, 73, 77, 79, 82, 85, 86, 92, 111, 115, 120, 174
Regensburg 82, 121, 161	Toscana 62
Rijswijk 56	Tököl 186
Róma 75, 110	Tuttlingen 115
Rotterdam 84, 115	Tübingen 42
Rovereto 109	
Sárok 187	Ulaczo 187
Sepse 187	Utrecht 58, 147, 148, 149, –151
Siklós 187	
Stockholm 57	Vasvár 53, 55
Straßburg 150	Véghe 187
Stuttgart 150	Velence 115, 120, 174, 177
	Villány 187
Szabar 187	Vörösmart 98, 187
Szarajevó 72	
Szatmár 181	Zenta 9, 22, 34, 37, 56, 72, 95, 97, 99, 100, 102, 103, 179, 180, 181, 183–185
Szeged 22	
Szentendre 118	

RESÜMEE

Prinz Eugen ist einer der größten Gestalten der europäischen Geschichte um die Jahrhundertwende 17./18. Jh. Als Heerführer kämpfte er erfolgreich gegen die „Erbfeinde“ der Dynastie der Habsburger: im Westen gegen Frankreich, im Osten gegen das Osmanische Reich. Er hatte an den Feldzügen der damaligen Zeit nicht nur teilgenommen, sondern er war einer der bedeutendsten Akteure in diesen Konflikten. Im deutschsprachigen Raum gehört er zu den berühmtesten Figuren der einstigen barocken Welt. Aus ihm wurde bereits im 19. Jahrhundert ein Held gemacht. Vor allem das Kaisertum Österreich pflegte sein Gedächtnis, obwohl Prinz Eugen selbst Mitglied eines aus Italien stammenden Geschlechtes war, und bis zu seinem 20. Lebensjahr in Paris, im Hof von Ludwig XIV. lebte. 1683 – Frankreich enttäuschend verlassen – kam er in den Dienst des Kaisers Leopold I. und schloss sich dem antiosmanischen Heer an. Seine militärische Karriere im Dienst der Habsburger stieg immer höher. 1697 feierte die christliche Armee bei Zenta unter seiner Leitung den größten Sieg gegen die Osmanen, demzufolge wurde das Königreich Ungarn nach der 150-jährigen Türkenherrschaft befreit. 1704 rettete seine Armee bei Höchstädt die Habsburgermonarchie. In dieser Schlacht des Spanischen Erbfolgekrieges besiegte er das in Richtung Wien marschierende französisch-bayerische Heer. Dank seinen Erfolgen als Heerführer und Diplomat erreichte die Habsburgermonarchie ihre größte territoriale Ausdehnung.

Prinz Eugen war eine komplexe Persönlichkeit. Siegreicher Heerführer, der für Ungarn – mit der Vertreibung der Osmanen aus dem Karpatenbecken – enorm wichtig ist. Rationaler Politiker, der als Diplomat erfolgreich zu der Gestaltung eines neuen Europas beitrug. Dynastietreu kämpfte er für den Fortbestand der Monarchie in allen Fronten. Er leitete als Präsident des Hofkriegsrates das Militärwesen der Habsburgermonarchie und von der Mitte der 1710er Jahre bis zu seinem Tod 1736 war er an der Spitze der Geheimen Konferenz, die praktisch für die auswärtigen Angelegenheiten zuständig war. Da er mehrere wichtige Positionen hatte, stand er vor allem am Ende seines Lebens im Mittelpunkt der Kritik der jüngeren Generation mit Machthungern.

Nebenbei war er ein barocker Mensch: leidenschaftlicher Kunstsammler und Kunstmäzen, der sich anstatt der großen Hofbälle lieber mit seinen Bauten, mit seiner Bibliothek und mit anderen Sammlungen beschäftigte. Er stand nicht im Mittelpunkt des gesellschaftlichen Lebens, zurückhaltend leitete er die Geschäfte des Heereswesens und der Außenpolitik. Er zeigte aber Neigung zur Selbstrepräsentation: die Gemälde und Statuen über ihn selbst und über seine Schlachten bewahren sein Gedächtnis. Seine Palais, seine Gemäldegalerie, seine Bibliothek sind bis heute entscheidend für den Wiener Tourismus. Die Ausstattung seiner Palais in der Kaiserstadt mit wertvollen Schätzen übertrifft die kaiserlichen Bauten und Sammlungen. Auch seine Zeitgenossen fragten sich häufig: Wird die Habsburgermonarchie aus dem Belvedere oder aus der Hofburg regiert?

Prinz Eugen war treuer Ratgeber dreier Kaiser, geschickter Diplomat und tüchtiger Beamter: in den ersten Jahrzehnten des 18. Jahrhunderts liefen die Fäden der Großpolitik

der Habsburgermonarchie in seiner Hand zusammen. Seine Meriten wurden in ganz Europa anerkannt. Im 20. Jahrhundert benannten z.B. die österreichische, die deutsche, die britische, die amerikanische und die italienische Marine ein Kriegsschiff nach ihm. Weiters gab es niemand anderen in der so widersprüchlichen österreich-ungarischen Geschichte, der in beiden Hauptstädten auf den prunkvollsten Plätzen ein Denkmal hätte.

Bis jetzt mussten sich die ungarischen LeserInnen mit einer Biografie aus dem Jahr 1941 begnügen. Auf Ungarisch findet man nur einige Grundinformationen über ihn, obwohl im deutschsprachigen Raum fast eine kleine Bibliothek mit Biografien über Prinz Eugen gefüllt werden könnte. In der Bücherreihe *Sziluett – moderne geschichtliche Biografien* ist Prinz Eugen einer der ersten ausländischen Figuren. Sein Lebenslauf ist für die Ungarn aus vielerlei Hinsicht interessant, denken wir nur an die Vertreibung der Osmanen aus dem Land. Wegen seiner Treue zu den Habsburgern konnte aber seine Gestalt nicht ins Herz der ungarischen Öffentlichkeit geschlossen werden. Deshalb wird in dieser Biografie die Erinnerungspolitik von Prinz Eugen noch betonter vorgestellt. Seine Tätigkeit muss und kann nicht durch die Brille der „nationalen“ Geschichtsschreibung dargestellt werden, aber sein Verhältnis zu den Ungarn wird detaillierter beschrieben.

Statt einer rein wissenschaftlichen Studie versuchte ich lieber einen Durchblick zu geben, in dem die vielfältige Tätigkeit von Prinz Eugen und die ausführlichen Beschreibungen einiger ausgewählter Ereignisse nebeneinanderstehen. Mein Ziel war, das Leben und die Zeit einer komplexen Persönlichkeit den ungarischen LeserInnen näher zu bringen. Dieser Band folgt der chronologischen Regel einer Biografie bewusst nicht,

stattdessen werden einige Themen und Zusammenhänge besser erleuchtet, damit ich für die ungarischen LeserInnen das Leben von Prinz Eugen und die Hintergründe der europäischen Machtpolitik zu Beginn des 18. Jahrhunderts besser vorstellen kann.

A Kronosz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

A Kronosz Kiadó a Szakkiadók Társulásának tagja,
könyveink elektronikusan elérhetők, olvashatók és kereshetők
az Arcanum Adatbázis Kiadó által létrehozott

www.szaktars.hu

adatbázisban

Kiadja a Kronosz Könyvkiadó Kft.
és a Magyar Történelmi Társulat
Felelős kiadó a Kronosz Könyvkiadó Kft. ügyvezetője
és a Magyar Történelmi Társulat elnöke
Felelős szerkesztő: Erőss Zsolt

www.kronoszkiado.hu

A sorozat eddig megjelent kötetei:

Kerepeszki Róbert: A „tépelődő gentleman”
Darányi Kálmán (1886–1939)

Laczlavik György: Kettős pecsét alatt
Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó (1483–1549)

Péterfi Bence: Egy székely két élete
Kövendi Székely Jakab pályafutása

Ujváry Gábor: „Egy európai formátumú államférfi”
Klebelsberg Kuno (1875–1932)

Kasza Péter: Egy korszakváltás szemtanúja
Brodarics István pályaképe

Tóth Imre: Egy polgári arisztoktata
Kánya Kálmán (1869–1945)

Véber János: Két korszak határán
Váradi Péter humanista főpap, kalocsai érsek pályaképe

Varga Szabolcs: Leónidasz a végvidéken
Zrínyi Miklós (1508–1566)

Püski Levente: A Horthy-korszak szürke eminenciása
Károlyi Gyula (1871–1947)

Oborni Teréz: Az ördögös Barát
Fráter György (1482–1551)

Bagi Zoltán Péter: Türkenlouis
Bádeni Lajos (1655–1707)

Závodszy Géza: A kolozsvári alma matertől
a Magyar Nemzet rostrumáig
Pethő Sándor (1885–1940)